

**ТАДЕУШ ЧАЦЬКИЙ – ОРГАНІЗАТОР ДОБРОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ
ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ**

У статті проаналізовано громадську просвітницьку діяльність Тадеуша Чацького як організатора фундаторського руху на Правобережній Україні. Представлено результати досліджень щодо становлення системи едукативних фондів, зібраних Т. Чацьким для заснування Волинської гімназії на інших навчальних закладах краю.

Серед персоналії видатних представників громадськості, які зробили значний внесок у розвиток освіти в поліетнічному та поліконфесійному Правобережжі, особистість Тадеуша Чацького займає особливе місце. Це можна пояснити кількома причинами. По-перше, Т. Чацький протягом одного лише десятиліття створив системний феномен – фундування навчальних закладів (передовсім, на території Волині) з боку представників найзаможніших верств населення регіону. По-друге, йому належить місія реалізації основних засад Комісії народної освіти (Komisia Edukacji Narodowej) на територіях, які де-юре належали Російській імперії, але де-факто – залишалися пропольськими ще протягом кількох перших десятиліть ХІХ століття. По-третє, зібрані Т. Чацьким фонди на розвиток освіти в краї використовувалися (в різних формах) навчальними закладами краю протягом цілого століття по тому [1].

Тадеуш (Тадей) Чацький (1765-1813 рр.) народився в м. Порицьку на Волині. Тадеуш Чацький, як свідчать історичні розвідки, ще в дитинстві виявив неабияку доброчинність, віддаючи свої кишенькові гроші вчителів, якого він спеціально найняв для навчання сиріт [2; 3; 4]. Крім того, він вирізнявся винятковою здатністю до діяльної допомоги своїм співвітчизникам, які потрапили до ув'язнення після костюшківського повстання. Так, клопотання Т. Чацького з нагоди коронації імператора Павла I у 1797 р., містило прохання про помилування поляків – учасників повстання, про збереження великопольської системи самоврядування в трьох західних губерніях, а також про дозвіл на вибори маршалків та суддів із середовища польської громади та дозвіл судочинства польською мовою [5]. Волинський період життя Т. Чацького прийнято вважати реформаторським, оскільки саме тут він сформувався як громадський та освітній діяч. Вступ на трон Олександра I та впливове становище його безпосереднього керівника, наставника і приятеля Адама Єжи Чарториского (попечителя Віленського утвореного округу) вплинули на успішну просвітительську діяльність Т. Чацького [6].

Для відкриття нових навчальних закладів у південно-західних губерніях потрібні були фундатори й фонди. Поняття "едукативний фонд" окреслювало в ХІХ столітті кошти, які виділялися заможними представниками польської громади західних губерній для створення навчальних закладів. Тадеуш Чацький був переконаний у допомозі місцевої шляхти, і його переконаність підтвердилася кількісними та якісними показниками доброчинної допомоги в сфері освіти.

Безумовно, найбільші едукативні фонди того часу припадали на Кременецький (Волинський) ліцей. Завдяки невтомній бурхливій діяльності Тадеуша Чацького цей навчальний заклад за неповних 10 років піднявся до рівня ліцею, почавши з гімназійних програм. Звісно, такий ріст вимагав серйозних доброчинних капіталовкладень, якими й стали едукативні фонди. Фундатор при цьому брав на себе певні зобов'язання і нестача фондів могла бути поставлена йому в провину. На Лівобережжі була трохи інша ситуація: там навіть у другій половині ХІХ століття лише глядачі чітко окреслювали суму доброчинних внесків, які зобов'язували жертвувати на гімназію чи училище.

Для влаштування Волинської гімназії в Кременці в 1803 р. було зібрано 415 455 злотих (близько 62 320 руб.). Т. Чацький став справжнім проповідником доброчинності. Його промови й звертання, аргументовані й патріотичні, дали змогу зібрати таку кількість доброчинних коштів, що за десять років (крім фондування вищої освіти) дозволило відкрити 85 приходських училищ на Волині, 26 – на Поділлі, 15 – в Київській губернії.

Тадеуш Чацький запалив бажання доброчинної діяльності спеціальною промовою перед співвітчизниками, де пропонував перетворити свій край у зразок місцевих Афін. Образ афінської системи навчання й виховання служив для нього ідеалом для створення вищого навчального закладу. Він особисто звертався до місцевих губернаторів, предводителів дворянства з рекомендаційними листами від міністра освіти та А. Чарториского і збирав кошти на устрій гімназії в Кременці. Крім того, він вклав у цю справу 2/3 свого власного капіталу. Загальна сума пожертвувань до часу затвердження Статуту становила 415 455 злотих 19 грошів (62 318 руб. 33,5 коп. сріб.). Одразу після створення гімназії був виданий царський указ, який закріплював за закладом Кременецьке Староство, яке давало спочатку 3 035 руб. сріб. річного прибутку, а згодом – 7 345 руб. сріб. [8: 408]. Крім того, гімназія отримувала щорічну підтримку від влади в розмірі 5 700 руб. сріб. Т. Чацький покладався передусім на твердість даного шляхтою слова – і не помилюся, оскільки пожертви на Волинський ліцей були досить значними, хоча й по-різному оцінювалися як сучасниками, так і науковцями ХХ століття. Адже кожна з нововідкритих Т. Чацьким шкіл, а не тільки ліцей, вимагала все нових і нових коштів на утримання, а відтак – збільшення фондів [9]. Спроби Т. Чацького розширити інститут фундаторства спричинили до низки скарг на його освітню діяльність на Волині щодо методів організації шкільництва та фінансових зловживань, які, однак, не завадили розвитку Кременецького (Волинського) ліцею до рівня найзначнішого навчального закладу для поляків Волині в ХІХ столітті [10].

У відомій науковій роботі Владімірського-Буданова М.Ф., присвяченій історії університету св. Володимира, наводяться слова російського історика освіти початку XIX століття В. Шульгіна, який запевняє, що до Т. Чацького в південно-західному краї "було начебто всього 5 шкіл, а він начебто заснував 150 і зібрав для них фондушів близько 1 320 000 злотих" [11: 6]. У цьому контексті діяльність Т. Чацького не може розглядатися як національно (у контексті української культури) однозначно скерована; на стан освіти в краї вона справила вагомий вплив. Суттєвим у контексті представленого матеріалу є зауваження щодо величини зібраних Т. Чацьким фондушів. Зауважимо, що, незважаючи на сумніви М. Владімірського-Буданова, це число добродійних пожертв підтверджується іншими авторами – А. Осінським, М. Ролле та ін. [4; 12]

Варто відзначити, що історія добродійності в цей період підпорядковується, фактично, загальним закономірностям протікання історичного процесу, з якого "випадає" лише заснування Кременецького ліцею – результату добродійної та організаторської діяльності кращих представників польської громади Правобережжя, серед яких чільне місце належить Т. Чацькому [13: 119]. Після переведення Кременецького ліцею до Києва та накладення певних обмежень на розвиток польського шкільництва в краї змінилася й сама система добродійності – з матеріальної вона стала здебільшого діяльнісною, негрошовою. Д.Бовуа писав про наслідки цього репресивного щодо шкільництва поляків періоду: "Найбільш гнітюче враження після 1831 р. справила повна відміна польської шкільної мережі, успадкованої після Комісії національної освіти і добре розвиненої після приєднання... До 1831 р. у трьох наших губерніях поляки одержували освіту в 19 середніх, переважно монастирських школах... у 1822 р. вони нараховували 1461 учня... найбільше вражає зникнення найпрестижнішого закладу – Кременецького ліцею. Нам відомо, що деякі сучасники визнавали поверховий характер знань у цьому елітарному "ліцеї", однак цей заклад, створений Т. Чацьким на хвилі палких декларацій, вельми характерних для хвалькуватої волинської шляхти, був символом, а його ліквідація перетворила цей символ у справжній міф про золотий вік польської культури на Україні" [14: 276-277].

У 40-х роках XIX століття почалося, образно кажучи, "полювання за добродійцями" – нащадками тих, хто жертвував на розвиток освіти краю під впливом Т. Чацького. Заможне дворянство і шляхта почасти не бажали автоматично віддавати свої фондуші іншим навчальним закладам, особливо якщо ними бралася розпоряджатися училищне начальство якоїсь з правобережних губерній. Тому період 40-70-х років XIX століття можна означити як люстраційний стосовно добродійних фондушів, заснованих Тадеушем Чацьким. При цьому варто зауважити, що його добродійна справа не зійшла нанівець, просто вона перейшла в інший спосіб існування – набагато більш "одержавлений", законодавчо детально оформлений і значною мірою переведений у фінансово-банківську площину – порівняно з початком XIX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Poplatek ks.J. Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych jezuitów w pracach KEN. – Kraków, 1973. – 227 s.
2. Сейко Н. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – на поч. XX ст.: Монографія. – Житомир, 2002. – 158 с.
3. Коляденко С. Кременецький ліцей у системі освіти Волині у XIX – першій половині XX століття: Монографія. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. – 124 с.
4. Rolle M. Ateny Wołyńskie. Szkic z dziejów oświaty w Polsce. – Lwów, 1923. – 134 s.
5. Кулжинский И.Г. Воспоминания о Волини. – Б.м.в., б.р.в. – 26 с.
6. Сьитнев И.М. Записки Ивана Матвеевича Сбитнева. Из времен учреждения на Волини и Подолии, после восстания 1831 г., русских школ взамен польских. – К, 1887. – 94 с.
7. Truchim S. Współpraca polsko-rosyjska nad organizacją szkolnictwa rosyjskiego w początkach XIX wieku. – Łódź, 1960. – 286 s.
8. 13 жовтня 1806 р. Об отдаче староства Кременецкого Волинской гимназии: Сборник постановлений по Министерству нар.просвещения. – СПб., 1864. – Т.1. – С. 408.
9. Zasztowt L. Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczpospolitej. – Warszawa, 1997. – 455 s.
10. Beauvois D. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie. – Wrocław, 1999. – 456 s.
11. Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Университета св. Владимира. – К., 1884. – Т.1. – Университет св.Владимира в царствование императора Николая Павловича. – 674 с.
12. Osinski A. O życiu i pismach Tadeusza Czackiego. – Krzemieniec, 1816. – 412 s.
13. Степанишина О. Государство графов Браницьких на Київщині і реформа 1861р. в їхніх маєтках // Студії з історії України. – Т. III. – К, 1930. – С.119.
14. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863). – К.: ІН ТЕЛ, 1996. – 415с.

Матеріал надійшов до редакції 14.11.2006 р.

Сейко Н.А. Тадеуш Чацький – організатор благодійності в сфері освіти в початку XIX століття.

Проанализировано общественную просветительскую деятельность Тадеуша Чацького как организатора фундаторского движения на Правобережной Украине. Представлено результаты исследования становления

системы эдукационных фондушей, собранных Т. Чацким для открытия Волынской гимназии и других учебных заведений края.

Seiko N.A. Tadeush Chatsky as the organizer of charity in the sphere of education at the beginning of the 19th century.

Social enlightening activity of Tadeush Chacky as the organizer of charity movement in the right-bank Ukraine is analyzed. The results of the investigation of the development of the contributions for education gathered by T. Chatsky to open Volyn gymnasium and other educational establishments of the region are presented.